

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1994

6

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1995, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag:

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0510-X

PALEO-AKTUEEL

6

redactie

Mette Bierma

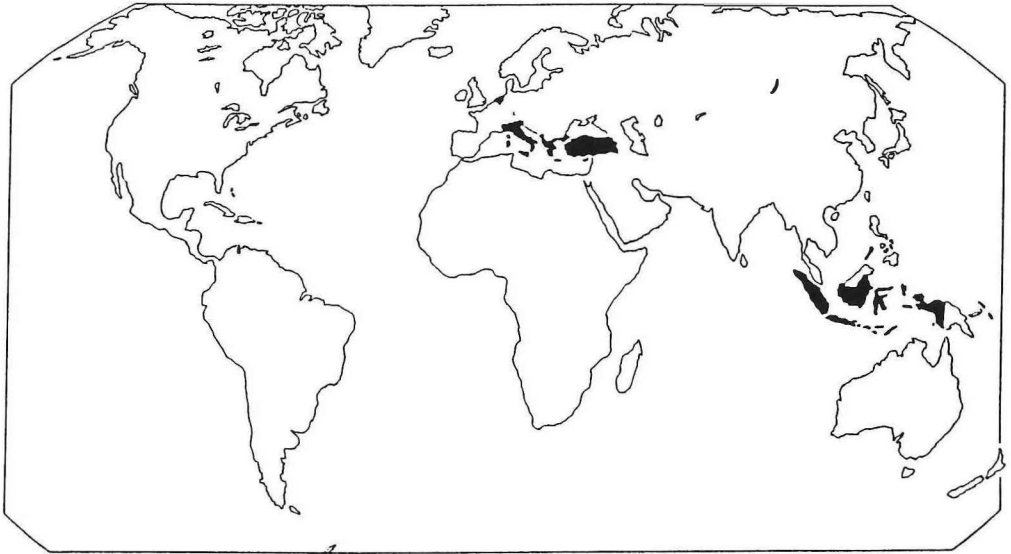
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

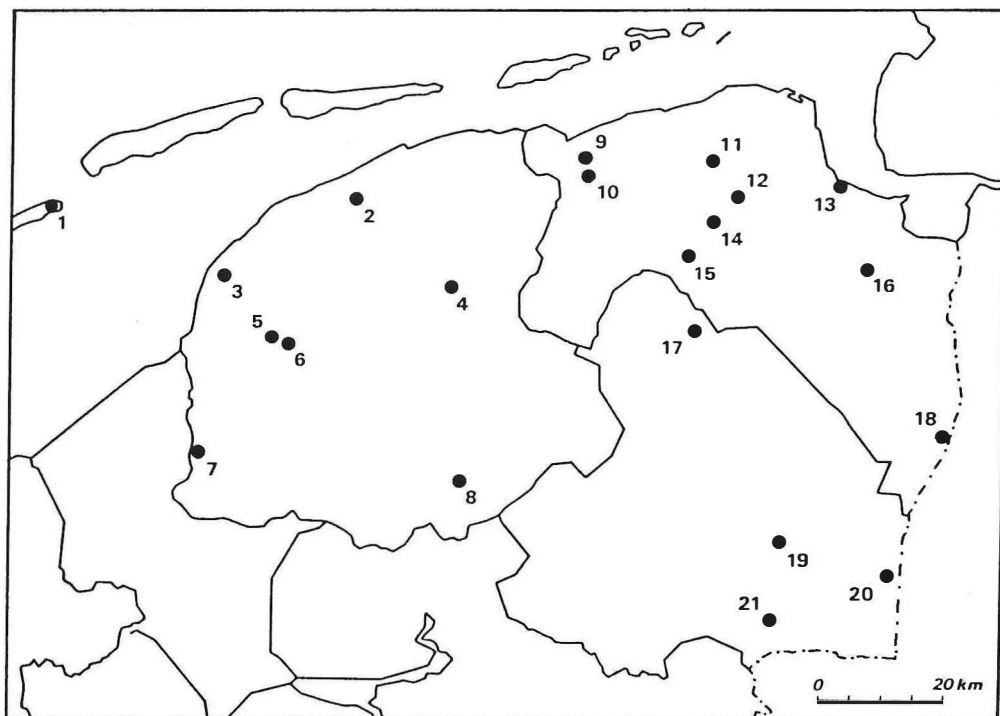
Groningen, 1995

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland en Turkije

In deze aflevering uit Noord-Nederland

1. Oost-Vlieland; 2. Hallum; 3. Wijnaldum; 4. Suameer; 5. Wommels; 6. Oosterend; 7. Hindeloopen;
8. Oldeholtwolde; 9. Ulrum; 10. Houwerzijl; 11. Toornwerd; 12. Lellens; 13. Heveskes; 14. Thesinge;
15. Groningen; 16. Midwolda; 17. Yde; 18. Hasseberg; 19. Schoonoord; 20. Barger-Compascuum;
21. Dalen.

INHOUD

D. STAPERT	
De vuistbijl van Oldeholtwolde (Fr.)	9
L. JOHANSEN EN D. STAPERT	
‘Vuur-stenen’ in het laat-Paleolithicum	12
H. WOLDRING	
Palynologische aanwijzingen voor akkerbouw in het 10e millennium BP in Centraal-Anatolië?	16
B. BOEKSCHOTEN EN D. STAPERT	
Tijd slijt	20
D.L. BEKKER	
Leang Burung 2: 10.000 jaar continue bewoning?	23
A.L. BRINDLEY	
Datering van bouw en gebruik van de Papeloze Kerk (D49), op grond van het aardewerk	27
A. UFKES	
Een bijzondere scherf uit Kolhorn (N.-H.)	30
J. HIELKEMA	
Een onderzoek naar de vondstcontext van de bronzen bijlen die in Noord-Nederland zijn gevonden	34
O.H. HARSEMA	
Een bronsstijldhuis gebouwd bij Emmen (Dr.)	37
H.A. GROENENDIJK EN W.A. CASPARIE	
XXVII (Bou) Hasseberg (Gr.). Een daloversteek in een Westerwoldse ‘ril’	41
J.M. BOS, J. SCHEFFER, E. TAAYKE EN H.T. WATERBOLK	
De kolonisatie van de Friese klei: opgraving Wommels-Stapert (gem. Littenseradiel, Fr.)	45
O.H. HARSEMA	
Nieuwe ijzertijdontdekkingen onder het oude bouwland van Dalen (Dr.)	49
J.M. PASVEER	
Archeologisch onderzoek in Irian Jaya. Verslag van een eerste oriënterende reis	53
G.J. DE LANGEN	
Archeologische terreinwinst. Pleidooi voor archeologische erfgoedplanning in Friesland	56

G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T.M. PERGER, S. WENTINK EN M.H. WISPELWEY Tussen beleid en wetenschap. Tussentijds bericht over het project Bescherming Op Maat in Friesland	60
J.M. BOS Terpzoelen	64
P. ATTEMA Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome; de Sezze survey, Italië	67
ZOÏ MALAKASIOTI, VASSO RONDRI & REINDER REINDERS Groninger bijdrage aan Griekse monumentenzorg	71
J. SCHEFFER Archeologische veldverkenningen in het ruilverkavelingsgebied Wommels (Fr.)	75
J. SCHELVIS Mijten op de achtergrond. Belang, definitie en mogelijke herkomst van de achtergrondfauna in subfossiele mijtenfauna's	78
A.T. CLASON Het Jacobschaap, een oud Nederlandse ras?	82
R. BAKKER Stuifmeel van veldzuring en schapezuring: aanzet tot ecologische en archeologische interpretatie	85
A.D. DE VRIES EN S. BOTTEMA De paleohydrologie van het Reestdal (Dr.)	89
M.C. GALESTIN Egyptisch godinnenpaar op Groninger wierde?	91
J. BANDEL, A. BRENNAN, H. HALICE, K. VAN DER MEULEN, J. NICOLAY, M. ROOKE, E. VAN DER SCHAFT, J. VELDHUIS EN M. WIGGERS Speurtocht naar de vindplaats van 'het meisje van Yde' (Dr.)	94
S. BOTTEMA Het ontstaan van het veentje van het meisje van Yde (Dr.)	96
S. BOTTEMA Het oppervlaktemonster: de relatie tussen stuifmeelregen en vegetatie	99
T. LOOIJENGA Toch runen uit Wijnaldum (Fr.)?	102

A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch antropologisch onderzoek van de crematie van Wijnaldum (Fr.)	106
A.G.F.M. CUIJPERS, H.A. GROENENDIJK & P.B. KOOI	
Een grafveld uit de vroege middeleeuwen bij Lellens (Gr.)	109
E. KNOL	
Een nieuw ontdekt vroegmiddeleeuws grafveld: Ulrum-de Capel (Gr.)	112
J.W. BOERSMA	
Een 'inkijkoperatie' in de wierde Heveskes (Gr.)	115
A. JAGER	
Twaalfde-eeuwse bewoningssporen te Suameer (Fr.)	119
A. ZWART	
Thesinge (Gr.) via de boor: veen, klei, woudgrond en het klooster Germania	123
P.B. KOOI	
Op ieder potje past een deksel	127
J. MOLEMA	
Een steenhuis te Midwolda (Oldambt, Gr.)	129
B. HUIZENGA EN A. JAGER	
Onderzoek naar de diaconie van Oost-Vlieland	133
J.M. BOS, J.M. PASVEER EN T.B. VOLKERS	
Uit de illegale snijkamer? Vondelingen uit Hindeloopen (Fr.)	135
A.F.L. VAN HOLK	
Thuishaven Groningen	138

UIT DE ILLEGALE SNIJKAMER? VONDELINGEN UIT HINDELOOPEN (FR.)

J.M. Bos, J.M. Pasveer en T.B. Volkers

Stel, je (schoon)moeder wil de muren van haar huis droger houden, en je graaft in het steegje tussen haar huis en de dat van de burens een greppeltje om er drainage in aan te leggen. Stel, je vindt daarbij menselijke skeletresten, en verschillende schedels hebben zaag- en boorsporen. Wat doe je dan? Kun je niet beter helemaal niets doen, of moet je de politie waarschuwen? Je weet nergens van; het zal dus wel om mensen van lang geleden gaan. De familie Sikkes in Hindeloopen, die dit overkwam, koos een ander alternatief: zij namen contact op met het Archeologisch Centrum Groningen. Een deel van de botten en schedels werd verzameld, en ter bestudering naar Groningen gebracht. Schedels met gaten zijn immers geen nieuw gegeven: uit Ferwerd kennen we een schedel met een gat, die getuigt van een medische ingreep in de eerste eeuwen van onze jaartelling.

Er bleken meerdere doorgezaagde schedels te zijn, en één of twee doorboorde. De meest duidelijk, en overenthousiast, doorboorde schedel was tevens doorgezaagd. Deze zullen we eens nader bekijken (fig. 1).

Het gaat om een horizontaal doorgezaagde schedel van een volwassene. Er zitten drie cirkelvormige boorgaten in met een diameter van ongeveer twee centimeter; ook is de aanzet van een vierde boorgat te zien. Het is duidelijk dat de gaten *post* dan wel *peri mortem* zijn gemaakt.

Een medische ingreep?

De mogelijkheid bestaat dat met een boor gaten (trepanaties) in het schedeldak zijn gemaakt als chirurgische ingreep, ter verlichting van druk op de schedel. Aangezien er geen tekenen zijn van genezing, van de vorming van nieuw bot dus, heeft de patiënt deze ingreep niet overleefd. Het doorzagen zou kunnen zijn gebeurd toen men vervolgens sectie pleegde.

Trepanaties hebben in veel delen van de wereld en in lange perioden plaatsgevonden; getuige de Ferwerder schedel ook in Friesland. Men heeft ook wel gesuggereerd dat het de bedoeling was een kwade geest via de nieuwe opening te verdrijven (Lindeboom, 1980). Het lijkt wel een erg hardnekkige geest te zijn geweest als daar in dit geval drie tot vier gaten voor nodig waren en men uiteindelijk het hele dak maar heeft gelicht. Toch zijn gevallen van meerdere, en genezen, trepanaties in één schedel niet onbekend. De gaten in het Hindelooper materiaal doen echter tamelijk 'modern' aan, waardoor we eerder zouden kunnen denken aan een andere medische achtergrond; het feit dat het om meerdere machinaal aandoende gaten gaat (vergelijk fig. 2), doet dan vermoeden dat de boor zijn werk *post mortem* heeft verricht.

Een anatomische sectie?

Het doorzagen van de schedels zou samen kunnen hangen met het plegen van sectie op een lijk, bijvoorbeeld om vast te stellen of de doodsoorzaak een misdrijf is geweest. Dat zou nog een legale handelwijze zijn geweest. Maar die drie tot vier gaten? En de vondstomstandigheden, een kuil tussen de huizen, gevuld met skeletresten van meerdere individuen? Niemand mag vrijelijk hakken en snijden in menselijke overschotten, en een officieel medisch instituut was er in Hindeloopen voor zover bekend niet.

Toch lijkt het er op dat er één of meer medisch bekwame mensen aan het werk zijn geweest. Ergens in de laatste eeuwen moeten deze 'medici' de beschikking hebben gekregen over lijken dan wel skeletten, waarop ze hun anatomische experimenteerzucht hebben gebotvierd. De resten van hun werk hebben ze vervolgens met weinig piëteit behandeld.

Archeologische en anatomische beschouwing van de vondst leert dus dat het niet gaat om oude medische ingrepen, maar om subrecente, en waarschijnlijk illegale, experimenten. Bij wie moet de vinder dan terecht? De feiten zijn verjaard, de daders al lang overleden, dus de politie zal niet zo erg geïnteresseerd zijn. Uiteindelijk hebben de vinders dus toch een goede oplossing gevonden door archeologen en medisch-historici in te schakelen.

Meer dan anekdotische waarde heeft de vondst voor hen echter niet, en tijd voor historisch onderzoek is er in zo'n geval niet. Het waren de Hindeloopers zelf die enige overleveringen aandroegen die wellicht relevant zijn. Zo wil het verhaal dat er in het huis waar de vondst bij werd gedaan, in de 19e eeuw drie artsen hebben gewoond. Als dat waar is, en als dat voor de vondst relevant is, blijft natuurlijk nog wel de vraag open hoe deze aan hun 'studiemateriaal' kwamen, zonder dat er grote beroering om ontstaan is. Maar ook daarvoor heeft de overlevering een suggestie.

Vlakbij de plaats waar de botten werden gevonden, aan de overkant van een sloot, stond de muziektent van Hindeloopen, die daar aan het eind van de 19e eeuw was gebouwd. Ook dat was niet zo piëteitsvol, want tot die tijd was dit terrein het zogenaamde vondelingenkerkhof geweest.

Onder vondelingen verstond men de lijken van onbekende, aangespoelde of opgeviste drenkelingen. Naamlozen dus, die in ongewijde grond werden begraven, en een van de weinige categorieën stoffelijke overschotten die vrij probleemloos ter beschikking van de wetenschap werden gesteld (net als bijvoorbeeld geëxecuteerde misdadigers). Een verband met de medische experimenten waar de diverse schedels de stille getuigen van zijn, ligt dan ook voor de hand. Maar ging het indertijd om overschotten van vondelingen, die op de snijtafel terecht kwamen, of heeft men het bouwen van de muziektent aangegrepen om skeletmateriaal te verzamelen?

Historisch onderzoek zou wellicht uitsluitsel

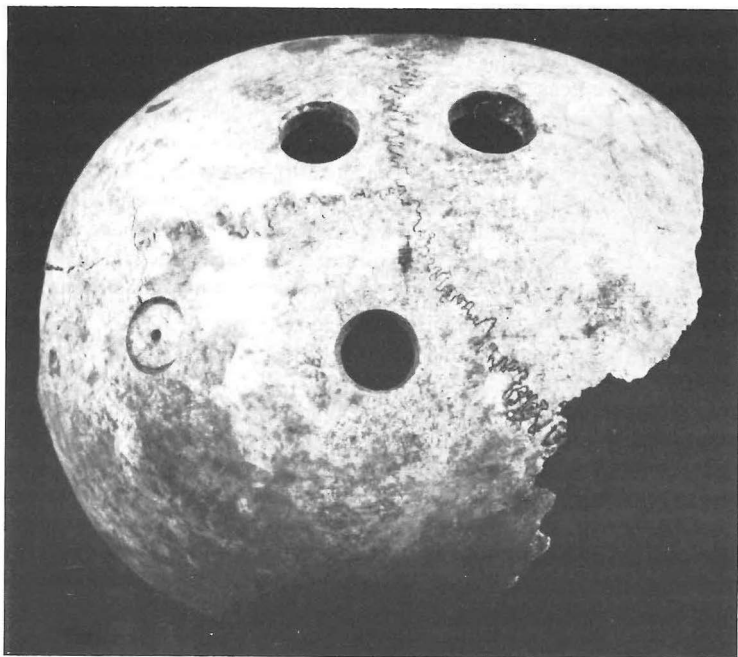

Fig. 1. De meermalen getrepaneerde schedel (foto P. van der Sijde, CHEO).

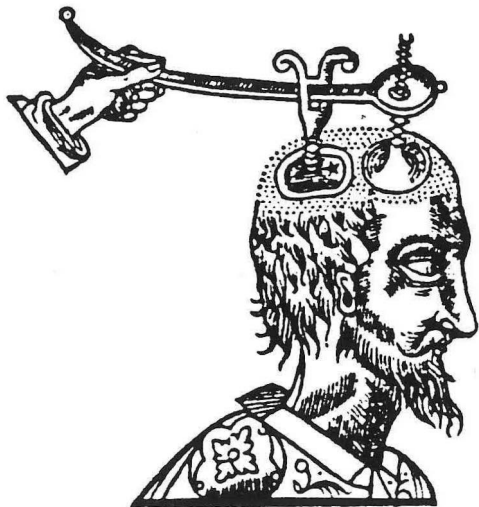

Fig. 2. Schedellichting. Afbeelding uit Aanmerkingen rakende de genees- ende heelkonst van *Guilhelmus Fabricius Hildanus* uit 1656.

kunnen geven, maar, intrigerend als de vondst is, dat zou niet echt passen in de onderzoeksprogramma's van de vakgroep Archeologie.

Met dank aan F.G. Huisman (Instituut voor Medische Geschiedenis), W.M. Molenaar (Laboratorium voor Pathologie), de werkgroep Fysische Antropologie, J.G. Le Grand en H. Horlings (Laboratorium voor Anatomie), en natuurlijk de vinders, de familie Sikkes te Hindeloopen.

Summary

A pit containing human skeletal remains was discovered at Hindeloopen. Several skulls show marks which suggest anatomical experiments, carried out in subrecent times. A connection with the nearby cemetery for unknown drowned people is tentatively put forward.

Literatuur

Lindeboom, G.A., 1980. *Inleiding tot de geschiedenis der geneeskunde*. Z.p. 4e druk.